

ХАРКІВСЬКА МЕДИЧНА ПЕРІОДИКА 1920-1930-х РОКІВ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У СТОЛИЦІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

Становлення та розвиток радянської системи охорони здоров'я неодмінно пов'язані з зародженням медичної періодики. Медична преса повинна була допомогти розв'язати нагальні питання у сфері охорони здоров'я початку 1920-х років, такі як згуртування медичної громадськості, можливість ведення дискусій суто медичної та охороноздоровчої тематики, впливання через медичну пресу на пересічне населення з метою культивування у радянського громадянина думки про турботу держави, опікування нею сфери охорони здоров'я та окремої людини.

Актуальність дослідження пов'язана з посиленням інтересу до історії повсякдення, де застосування подібних джерел вкрай необхідно, однак дослідники-гуманітарії часто-густо бояться поринати у наративну медичну царину. Для прикладу, тези побудовані авторкою на прикладі дослідження охороноздоровчої сфери у Харкові в роки перебування його столицею радянської України.

Мета полягає у тому, щоб наштовхнути дослідників на застосування спеціальної періодики (і не обов'язково медичної) при історичних дослідженнях, особливо регіональних.

Треба зазначити, що медична преса початку 20-х років по всій Росії значно збідніла. Великий спектр спеціальних російськомовних медичних журналів (біля 150 назв), що видавалися до революції, значно скоротився. Українські, зокрема, харківські, лікарі друкувалися переважно у широкопрофільних газетах та журналах, адже "Харьковский медицинский журнал", де друкувалися місцеві медики, також перестав існувати. Перші спеціальні україномовні журнали були вкрай необхідними як для медичної спільноти, так і для простих жителів радянської республіки.

Оскільки з 1919 по 1934 рік Харків був столицею радянської України, то не дивно, що медична періодика почала з'являтися саме тут. Підсилювався цей факт й існуванням потужної медичної наукової школи – професури, яка не бажала стояти осторонь подій, що коїлися у державі та у сфері охорони здоров'я зокрема.

Звернемо увагу на журнали, які почали виходити у 20-х роках минулого століття. Це "Врачебное дело", "Профілактична медицина", "Хроніка здравооохорони", "Шлях до здоров'я" та "За тверезість". Підвищена цікавість саме до цих видань обумовлюється тим, що вивчення історії охорони здоров'я, неможливе без отримання та обробки даних медичної преси – ми не знатимемо як жили люди у певний відрізок часу (умови побуту, що впливають на стан здоров'я), які мали проблеми зі здоров'ям (рівень захворюваності на ті чи інші

хвороби), яким чином вирішували їх (чи були лікарні, поліклініки, фельдшерські пункти, скільки їх було), який був стан самопочуття певної групи населення (вікова група, професійна група) тощо. Без ретельного студіювання медичної періодики відповісти на ці питання неможливо.

Одним з перших медичних журналів, які виходили за більшовицької доби, став “Врачебное дело”. Редакційна колегія цього журналу знаходилася у приміщенні Харківського медичного товариства по вулиці Пушкінській, 14. Очолював редколегію відповідальний секретар Петро Іванович Шатілов, а до редакції входили корифеї медицини з Харкова, а й з Москви, Києва, Катеринослава, Ростова-на-Дону. Серед них професори М.Ф. Мельников-Разведенков, С.В. Коршун, М.П.Трінклер, О.П. Браунштейн, Л.Л. Гіршман, В.В. Фавр. Перший випуск вийшов 1 грудня 1918 року, а всього за рік світ побачив 26 випусків цього журналу [1, 1]. В епоху швидких соціальних змін, катаклізмів та потрясінь науковці не полишили ідею видавати власний друкований орган і, створивши редколегію, почали збирати матеріали. Вихід перших номерів «Врачебного дела» одразу опинився під загрозою зриву – електричного струму у друкарні “Наша Мысль” (раніше “Социалистическая мысль”) часто-густо не було, друкарі влаштовували страйки через що друкарня закривалася місцевою владою, а головне – не вистачало паперу, який опинився у руках спекулянтів та став надзвичайно дорогим. Звісно, що такі проблеми спонукали редколегію ввести передплатну ставку на журнал, щоб мати можливість і надалі випускати “Врачебное дело”. Для Харкова на місяць передплата коштувала 20 рублів, для інших губерній – 25 рублів (для порівняння, трохи меншу суму в цьому ж році заробляв робітник-металургійник за день – приблизно 21 рубль), тобто за ціною журнал був доступний для широких верств населення [2, 654]. Періодичність виходу журналу складала два рази на місяць.

“Врачебное дело” друкувало переважно статті медиків, які присвячувалися суто медичним проблемам, але для історика, який вивчає повсякдення, у журналі також є корисна інформація. Зокрема, на шпальтах висвітлювалися такі дрібні, повсякденні проблеми, як проституція, наркоманія та алкоголізм. Дописувачами були професійні лікарі, які тим не менше яскраво змальовували типовий образ проститутки, алкоголіка чи наркомана того часу. Завдяки цим даним можна реконструювати, відтворити ту епоху, яку досліджує історик.

Не менш цікавим видається й той факт, що журнал друкував вісті з-за кордону. Так, у статтях порівнювалися вітчизняні показники та показники Франції, Англії, Німеччини по окремим пунктам. На жаль, через кілька років такі повідомлення стануть з’являтися все менше й менше, що свідчить про “законсервованість” радянського суспільства.

Окрім цього, у журналі вміщувалися некрологи, огляди медичних конференцій, з’їздів, кореспонденція з провінційних містечок та інформація від Харківського медичного товариства.

Ще один медичний журнал – “Профілактична медицина”. Він почав видаватися з 10 серпня 1922 року, оскільки “Врачебное дело” не мало змоги надрукувати усі матеріали, та й напрям його був дещо іншим, суто клінічним

[3, 5]. Для популяризації профілактичного напрямку у медицині, на якому наголошували керівники сфери охорони здоров'я усіх рівнів, одразу ж після приходу до влади більшовиків, виникла потреба у новому друкованому органі, ближчому до громадськості. Ним і стала “Профілактична медицина”, ініціативу видання якої висловив відомий український лікар-гігієніст, академік АМН СРСР Олександр Микитович Марзєєв.

У першому ж номері журналу розмістилося звернення від редакції до працівників охороноздоровчої сфери з проханням популяризувати профілактичний напрям та залучатися до роботи у журналі. Передбачалося, що виходити він буде щомісяця, однак за всю історію було видано чимало здвоєних номерів. До редколегії “Профілактичної медицини” входили такі вчені, як Д.К. Заболотний, С.В. Коршун, М.І. Баранов, О.М. Марзєєв та інші. Окрім статей на медичні теми, у журналі розміщувалися й відомості про життя пересічних громадян – рівень харчування, умови праці, житлові умови тощо. При чому не замовчувалися й соціальні виразки радянського суспільства – проституція, алкоголізм, дитяча безпритульність, санітарне невігластво населення. Цікаво, що у випусках на початку тридцятих років була вміщена стаття, де розповідалося про двадцять сім випадків канібалізму по Україні, які були спричинені голодомором (хоча саме поняття голодомор тоді не вживалося).

Оскільки журнал швидко набув популярності, його редколегія постійно розширювалася, додавалися спеціалісти з нових галузей – організації охорони здоров'я, санітарної статистики, боротьби з професійними хворобами. На жаль, з 1927 року, коли головним редактором стає Д.І. Єфимов, журнал стає більш заідеологізованим, на його сторінках чітко простежуються “штамповані” матеріали – статті про «настояний момент», боротьбу з “буржуазними взглядами”, “опозиціонерами” і “ревизионістами”. Через деякий час журнал втрачає свою аудиторію, а у 1937 році закривається без будь-яких попереджень.

Для дослідників історії розвитку охорони здоров'я цікавим буде додаток до “Профілактичної медицини” – “Хроніка здоровоохорони”. Виходив він лише три роки – з 1926 по 1929 роки. У ньому можна знайти безліч фактів, щодо організації охорони здоров'я у Харкові та функціонування окремих установ. Тут також публікувалося багато статистичного матеріалу по Харківській області, внутрішні накази тощо.

“Шлях до здоров'я” – друкований орган Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР, виходив у 1925–1941 роках, до 1936 – у Харкові, з 1937 р. – у Києві. Виходив спершу як місячник, 1929–1930 – як двотижневик, з 1931 – як декадник, з 1934 р. – знову як місячник. У ньому розглядався переважно медико-соціальний аспект охорони здоров'я, тому він одразу став “улюбленцем” харків'ян. Дописували журнал і великі підприємства, й окремі жителі міста, оскільки злободенні теми не сходили зі сторінок “Шляху до здоров'я”. Тут висвітлювалися проблеми сім'ї та шлюбу, проституції, абортів, алкоголізму, дитячої безпритульності, розповсюдження венеричних захворювань. Цікаво, що популяризувалися такі питання, як миття у лазні (зі світлинами та детальним описом як митися), оскільки для значної частини

населення набуття таких елементарних знань з особистої гігієни було дуже актуальним [4, 16]. Журнал також переконливо доводив населенню, що треба лікуватися від венеричних хвороб і в цьому немає нічого “постыдного” – на сторінках друкували фото окремих етапів лікування хворих на сифіліс, щоб хоч якось привернути увагу до необхідності звернення до медичного закладу у разі такої «халепи».

Як додаток до журналу виходили невеличкі брошури “За тверезість” – (1929–1932 рр.), “За здорове харчування” (з 1931 р.) і “Здорова зміна” (1931–1933 рр.). Редактором усіх видань був Д.І. Єфимов.

Якщо останні два додатки становлять значно меншу цікавість для історика, то додаток “За тверезість” просто таки родюче поле для дослідження питань соціальної історії, історії повсякдення, історичної антропології. Тут висвітлюється боротьба громадськості та держави з проблемою алкоголізму, яка була актуальна в усьому Радянському Союзі, внесок робітничих організацій у боротьбу з пияцтвом на підприємствах, у сім’ї, школі, чимало статей присвячено жіночому та дитячому алкоголізму. Переважна більшість дописувачів – активісти на підприємствах, при житлових домоуправліннях, представниці жіночих організацій. Інформація, яка міститься у додатку, дає можливість відтворити та дослідити протиалкогольну кампанію у Харкові на початку 1930-х років.

Таким чином на прикладі медичної преси 1920-1930-х років, що видавалася у Харкові, можна зробити висновок, що вивчення історії охорони здоров’я, її соціального аспекту не можливе без залучення медичної періодики. Студіювання ж спеціальної преси повинно проводитися з урахуванням історичних підходів та принципів, що дасть змогу історику отримати якісний матеріал для дослідження.

1. От редакции. // Врачебное дело. – 1919. – № 26. – С. 1.
2. Питание и заработок рабочих. // Врачебное дело. – 1919. – № 18–19. – С. 653–656.
3. Зарицкий А.М., Васильев К.Г., Васильев К.К. К истории журнала «Профилактическая медицина». / А.М. Зарицкий, К.Г. Васильев, К.К. Васильев // Профилактическая медицина. – 2008. – № 1. – С. 5–7.
4. Абрамович М. Лазня, вода, мило. / М. Абрамович // Шлях до здоров’я. – 1928. – № 11. – С. 16–17.